

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԷ

3. Ամսօրեայի մեծագույն խմբագրութեան:

Թերթի 3-րդ համարի 96 էջում հայկական ծարարապատկերներն առիթն զորածն նկատողութեան մէջ մը սխալ է մտել: որ ինչպէս իմ ուղղին: «Փ. Տէր-Մովսէսեան իւր «Հայ գիւղական տուն» գործին մէջ հին հայոց տան հին արեւելի հետ ունեցած կապակցութիւնը կը ցոյցնէ իսկ ճիշդեցիներուն նկատմամբ աւելի միտման է բոլորովին յունական ազդեցութիւնն ընդունելու: սակայն պէտք է միտ դնել թէ այն յունական ազդեցութիւնը կապակցութիւնը էր, եւ արժեք. Թուրքական «Kleinasien» մասերին մէջ կարգաւ թէ այն յունականութիւնն է», հոսաբերող կամ Ս. Գրիգորի ճիշդեցուն ծրարապատկերութեան մասին իմ յայտնած կարծիքն այս է «վերլուծել», ասուած է մեր աշխատութեան եզրակացութեան մէջ», «Ինքնակէ եկեղեցուն շինութեան ծարարապատկերներն մասին մեր յարուածը հարցը կարող է իւր լուծումս ստանալ մի միայն կարեւորագործի ընդհանուր պարզաբանութիւնը: Յունաբուն եւ հայերէն արձանագրութիւնները, ամբողջ շինութեան ոմը, օրնամանները եւ վկայութն են թէ յօգուտ հայկական են թէ յօգուտ Արեւմտահայկան աւելի շատ ապտակում ծագեան: Ուստի ամենաուղիղն է եզրակացնել որ եթէ շինութեան վրայ աշխատել են նաեւ զօրք հրապրեալ վարպետներ, այնուամենայնիւ Հայաստանում շոքա ունեցել, են համահայասար ընկերներ որ արուեստի մէջ երեւցից յետամաց չէին: Այս առոյնը կարողացող չի կարող հաստատել, որ եւ «միտեալ իմ բոլորովին յունական ազդեցութիւնն ընդունելու:», ՄԵՍՐՈՐ ԱՐԻՍՏՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԵՑԱՐԵՐԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԱՇԽԱՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ. — Գրեց՝ Ռուս պատմաբան Վ. Գոտոն: Ռուսերէնից թարգմանեց՝ Գ. Գ. (Ստոնոպոլ. «Բանասէն» հանդիսից): Գարիս 1904. Գիրն է 10 կողմէ = 25 սանդիկ. 8՝ էջ 32:
2. ԱՐԺՈՒՐԻՆԻ ԲԺ. Վ. — Ժողովի եւ պատուատ: 8փ. «Կերմէս» 1904: [Բժշկի զրոյցներ Թ. 11:]
3. ՑՈՂԵԿԱԳԻՐ ՀՈԳԱՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ՆՇՈՒՆ ԳՈՒԼԷԻ ՀԱՅՈՑ ԶԻՆԱՆԻՆՈՅԻ (Ս. Փօրկի) 1903 Յունուար 7էն — 1903 Յունուար 7:
4. ՆՈՐՈՒՆԻ ՄԱՍՍ. — Հայրենասէր Խոսիւցին. Գերմ. Թրգմ. Լ. Բաբայան: Թէրքա, տպ. «Փարոս» 1904:
5. ՆՐԳՈՐ, ԱՆԻՆՆԵՐ, ԱՆՆԵՐՈՒՆՆԵՐ ՆԻՆՆԻՆՈՐԱՐՈՐԱՆ ԿԱՐԱՅԵՑ Է. Մ. 3. Գաւառային: 8փ. տպ. Ճավաբտկիւմէ 1904. 8՝ էջ 34: Գիր 50կ.:
6. Մ. ԱՆԾԵՐՍԻՆԸ. Կոյր Բաքին, ցերթունած: Բազու 1904:
7. ԹՈՐՈՍՏԱՆ Զ. — Դպրոցի գիրքը մանկապարտեզի համար. տպագրւած մաս յայրենասիր: Առեւոր նա կարգ իտացի. զարդարուած ծախ պատկերներով: Կ. Գ. 1904: — Ներկին նրդրոյդ մասը՝ ընդունելով թարգմանիչ թարգմարուած են ծախ պատկերներով զարդարուած: Անգ:

1. ՎԷՐԵՆԻՆԻՆԻ ՀԱՅՈՒՄՈՒՆԻ — Գրեցիկս հիւսիսային Հայաստանի թը գարու սկզբէն

մինչեւ թը գարու մէջըը կրած, քաղաքական բազմաթիւ փոփոխութեան եւ զանազան ազդեցողութեան միապետաց հզօր բազկին տակ ընդունած ազդեցութեանց համառօտ պատմութիւնն է, ծանրանալով գլխաւորաբար Պարսկահայոց գաղութականութեան, Ռուսական Կոնստանդնուպոլսի Հայաստան ճանճիւն եւ Ներսէս Ե. Աշտարակեցւոյն գործունէայ կենաց վրայ: Հեղինակը հակերթ կերպով Հայոց ոյշազիններէն կրած ներուժեցեալ վրայ տեսուելու «Դընելով կ'անցնի աննշ Ռուսաց աւերութեան հետ ունեցած յարաբերութեան: Հայաստան այն ինչ Ըահարաբան հայածանքներէն խոնջած՝ հանգիստ ու բազար կ'աւանդ, երբ ներուժիւնը դարձեալ սկսան ծանրանալ, տարկուեցաւ իւր փոփոխութեան յոյսը՝ միայն հիւսիսային ծարակով ջրիտանեայ պետութեան վրայ գնել. ստուգիւ ալ հիւսիսէն պիտի ծագէր Հայաստանի ապատութեան արշալոյսը, որուն ուղղութեան էին ամեն հայու աչքը: Մենք Պերսիա երբ Ռուսական պետութեան հիմը գրած էր եւ իւր շրջահայեցութեանը ամբողջ երկրից դարգացնելու հետեւեալ էր, աչքեն չվերհացաւ նաեւ առաւելեալ հայ ազգը, որ իւր արտաքին կարգի ժիւր գործունէութեանը կարող էր աւերութեան յառաջագիւծութեանը մեծագույն պատուել, եւ իւր այս ճանաչմամբը Հայոց հետ սկսաւ սերտ կապակցութեանը թղթակցել: Եւ Հայք ալ պատգամաւորութիւններով օգնութիւն կը խնդրէին եւ միտեալմանի կը խոստանային, որ առաջին վայրկեանի երբ ինչը Հայաստան տար կոխէ՝ թէ իրենք եւ թէ Վերցիք իրենց ջոշարի գնդերով պատերազմին կը նպաստեն: Հոս կը նկարագրէր Ղարաբաղի կռիւնուն եւ բմբիշ Մեղիքներուն՝ Ցաճիկը, Պարսից եւ լեւնական Լեզգի հրոսակներու գէմ ըրած արտաքինի պատերազմները: Եւ այս ջրած գգածմամբ կը նկարէ Ցիցիանով եւ Գուգալիէ զորավարաց՝ Գանճակի եւ Երեւանի գէմ մղած ճակատները, որոց մէջ Եփեսոսէն Արքեպիսկոպոս եւ Ներսէս Կաթողիկոս (յետոյ կաթողիկոս) հայ զինուորախումբի մը գլուխն անցած կ'առաջնորդէին: Քիչ ժ'եւորը կը պատմէ Դանիէլ Պարսիսարքին եւ Ներսիսին պերսապոլիս ու ապաթիւր եւ կաթողիկոսական քահանայ համար եղած կնճռոտ կիւններն ու վէճներն: Ներսէս՝ Արքեպիսկոպոս ըլլալէն ետքը, մեծ ազդեցութիւն կը գործարարէ, ոչ միայն Ռուսահայոց, այլ նաեւ Ցաճիահայոց եւ Պարսկահայոց — եւ եւ նոյն իսկ Ռուսական բանակներու այսպէս կամ այնպէս շարժելուն վրայ: եւ այս պատճառաւ Պատկերէնք հետ կը գտնի: Վերապէս Պարսկահայոց գտնարին գաղթականութիւնը կը պատմէ Լազարեանի թեւքով, որուն գէմ մեծ արգելքներ հանց Արաւս Միջագետքի լայն գ վերջոյ չըրկաւ գէմ շնել Լազարեանի, տեսնելով գաղթելու ուղի ժողովուրդեան հրաբորբը առեւելքիւն ընդգէմ Պարսից ու լսելով, այն խօսքը, զոր միւսմայն միայն զու կ'աղաղակէին թէ՛ «Ինքեանը գերազատ են համարում» սաւել Ռուսի խօսքը, քան Պարսից հայը: Գաղթականութեան ամենամեծ եւ առաջին բաժնիւր ճամբայ կ'ըլլա 1828 Մարտ 16ին, Հաղեւ

1. Ресонинъ Равелланъ Норинъ Св. Греческія славяно-болгарскіе, С.-П. 1903. էջ 48.

պահպան, ինքն յանձնեց պիտի գտնել երբեմն իւր նախորդ գործին ալ: Այս անսովն շրջման արդասօրէն են ոչ միայն Հայերենի՝ այլ նաեւ ամեն լեզուի մանաւանդ Տնոց անմարմարելի երեւոյթներն: Թե՛ եւ այդպէս երբեք չեն արդարանար անոնք՝ որոնք կամայական գրութեամբ գրուող վերպակներով հրատարակել կը լեցնեն: Այս խնդրայն նկատմամբ գրութեանց աստեանի տարիներ յառաջ գրական ասպարէզն ողողելուն հաշն անպտուղ մնալը՝ շատ հաճախական յիշատակ մը չի գտնուողաներ ի մեզ. եւ օրհնութեամբ պիտի շփոթուին մեր յաջորդաց լրացի ալ անոնք՝ որոնք եկեթակայական հաճոյից, անձնգիւրու թեմանց, կամ լոկ կուսակցութեան ազատ, կամ՝ պայման արգելանք յառաջ բերելու գիտից նպատակաւ արգելք եղան ազգուս թեան շահակէս եւ լուսաստիւս բազմահման յայտնուող շարունակական, զորոնք՝ կարողութիւն անհնաւորն լափ պիտի որոնէ մեզի հետ հայ արեւուն: . . .

Պ. Թորոսեան կ'ըսէ՝ «Իր ցախի՝ միայն որ հակառակ իմ՝ փափաքին չկրցի մանաւանդու համար օրհուրդ ու հաշիւէն երբեք դանել» որով ի հարկի ունի փոյլ մը որունս կ'ըլլար գասազդերն, որովհետեւ նոյն իսկ փոքրերն զայն բռն ուղղակի մտքերն իր սրի եւ մտքերնին բուն մը պահելու կը վարժեն: Ասկայն Պ. Հեղինակն, գիրքիմաց եւ պարզ ստանաւորներն չգտնելուն համար արժան չէ՝ համարած գասակարգէ մը այնչեղ փնտաւան՝ «Բաժնուր» եւ ինչոպէս բաւերով ստանաւորներ արտադրել: Որովհետ որ ալ Մեծ. Թորոսեան չի պարզութեան եւ մանկական հասկանի բլլալուն համար արդարանայ օտար Տնոց, բայց ընտանեցած անութեան մէջ, սակայն անանուր օտար անուանց (Թե՛ եւ ցանցաւ): Կիրառութեամբ օրի մը կը իր երկին, զորոնք սակայն ազգային կենդանութեանց մէջ դիրքաւ կարելի էր գտնել:

Պ. Թորոսեանի այս եւ նախորդ գասազդերն աւելի օգտակար կ'ըլլան մանկանց, թե՛ ռուսացիներն ալ գիտեալ սկզբան համեմատ վարուին: Կը մտցնենք անոնց ընդունելութեամբ, յառաջ եկած արգելանց դասիներէն կազմուած միակ եւ արժանի վարժահասոյց պատին, անձնաւուրէ Լեզունային վատակեալ գլխուն: Ս. Ս.

Ծ Ա Ղ Կ Է Փ Ո Ւ Ն Ջ

1. Դարձեալ հայկական մարտարապետութեան մասին:
2. Շահլաման Գ. — 3. Արքայ Յովսէփան Գ. — 4. Մեծարթ Թէ Մաշտոց — 5. Գրական տղութիւններ:

1. Դարձեալ հայկական մարտարապետութեան մասին: — Դանձօթ հրատարակագիրն Պր. Հ. Առաքելեան «Մշակի» մէջ (թ. 77) մանաւանդական մը քրտն է Տեր-Մովսէսեան մարտարապետագիտական առեւերն գեկուցադրել վրայ, որ «Գեղարմ տեւրակայ Յ. Կրթիչի» (Ջուրթիւն) կենդեցւոյ, մեր լեզվածին, անուր կը կրէ: Այս գեկուցումը՝ կ'ըսէ յորդգ Մատենադար, «առանձին

կարեւորութիւն է ստանաւ» այն տեսակետից, որ նա արեւմտում է մի նշանաւոր հարց, որ մեծ կապ ունի հայկական կուլտուրայի պատմութեան հետ: Այդ հարցը՝ հայկական ինքնուրոյն մարտարապետութեան գոյութեան հարցն է, որ հարց: որ առանձնապէս կարեւորութիւն է ստանաւ մանաւանդ այժմ, երբ հին հայկական մարտարապետութեան հարցը դրսեւ է լըջորն եւրոպական գիտնականների ուղարկութիւնը:» Հաս յառաջ կը բերէ Պր. Առաքելեան Պր. Մաշտոցի միջոցով այս մասին յայտնած արտաքին կարգի ուղարկաւ կարծիքը կամ տեսութիւնը, որուն նկատմամբ նաեւ բաց թերթիս մէջ խօսուած էր (ա. ՀԱ. 1904, էջ 95): Եւ կը յաւելու. «Եթէ մէջ է, արեւմ, որ գոյութիւն է ունեցել հայկական ինքնուրոյն մարտարապետութիւն, թե՛ մէջ է Պր. Մաշտոցի միջոցով, թե՛ հայկական ինքնուրոյն մարտարապետական սքր օրինակ է հանդիսացել եւրոպայի շինութիւնների համար, պարզ է որ ընդհանուր եւրոպական կուլտուրայի գանձանակին մէջ հայերը եւս ձգել են իրանց լուսնն եւ հայկական մարտարապետութիւնը եւս հանդիսացել է այդ կուլտուրայի արտաքինութիւնը մինչև:» — Այս, մէջ է Պր. Մաշտոցի միջոցով, թե՛ հայկական մարտարապետական սքր մը գոյութիւն ունեցած է եւ այն մարտարապետական սքր արեւմուտքի շինութեանց եւս օրինակ հանդիսացած է, այն տեսակետով՝ որ հայկական մարտարապետական սքրն նախնական կողմերը կամ ազգիւր տարեան, դուրս ասորական կենցալ եղած ըլլալ, բայց Հայաստանի մէջ զարգանալով, հայկական ինքնուրոյն արտաքին հաշիւին վերջը՝ արեւմուտք անցած է, իր օրինակ մասայելու: Այս հաստատ իրաւութիւն է եւս. եւ Պր. Մաշտոցի միջոցով իր օրինակին պահով այս հաստատ իրաւութեան վրայ՝ այժմ դրադած է դրաւոր աղբիւրներ լըջրելով եւ աւելի համոզիչ ու փայլուն փաստեր օրնելով՝ իւր գրութիւնն գիտնականներուն հիմնական եւ ընդունելի ընտանեցնելու համար: Իսկ առաջին պատճառ ալ աստեանական մարտարապետական սքրն իլլէ գէպ ի Հայաստան. ի գործին վերջապէս պիտի հրատարակէ այն՝ Հայկական եւս արտարապետական սքրն անձնանցը կը պատեն մեզի հետ շատ շատեր: — Բայց տաւ շուշա հայկական «ինքնուրոյն» մարտարապետութիւնը չի ներկայացնելու առաջին գէպը՝ որով յայտնի եղած ըլլալ թէ Հայերն եւս «ընդհանուր եւրոպական կուլտուրայի գանձանակին մէջ իրանց լուսնն ձգել են», եւ ոչ ոք վերջերս, հարկաւ հնաթիւնը՝ ս գիտն, աստեան ինչէր ունի տարեան իւր դարաւոր փուլը խաւերուն ասկ, զորոնք հնախոյը կը քննէ յամաւ աշխատանքութեամբ հնախոյն անդադարութեան իտրէն գուր հանել: Կու դայ օր մը՝ եւ այն օրը մեզմէ շատ հեռու է, երբ կը տեսնենք նաեւ Մաշտոցի՝ «գի գիտն» յառաջ՝ Հայց գրին ինչ մեծ գեր խաւադացած ըլլալ — լաղարակութեան պատմութեան մէջ: . . .

2. Զարգում է — Երկու տարի կար արեւն անուանի հայ երգչէններուն Շահլամանեան